

42. Novice, XXX, list 29, 17. julija 1872, št. 233. — 43. Slovenski narod, IX, št. 33, 11. februar 1876. — 44. Laibacher Tagblatt, N. 32, 10. februar 1876. — 45. Slovenski biografski leksikon, 10. zvezek, Ljubljana 1967, str. 347. — 46. Prav tam, str. 346—355. — 47. Slovenski narod IX, št. 50, 2. marca 1876, št. 51, 3. marca 1876. — 48. Laibacher Tagblatt je ob koncu leta 1876 celo za-

pisal, da v načelu podpira odpravo smrtnih kazni, vendar je v isti sapi nato tudi že podpril smrtno obsodbo morilca Francesconija, ki je v Celovcu oropal in ubil poštarja. Gl. Laibacher Tagblatt, IX, N. 288, 16. Deceber 1876. — 49. Dr. Clemens Severus, Smrtna kazen, Ljubljanski zvon, XX, (1900), št. 7, str. 405—412. — 50. Cristopher Hibbert, nav. delo, str. 145.

OSEMDESET LET OD USTANOVITVE SLOVENSKE DELAVSKE STRANKE

JANKO PLETERSKI

V dneh 15. in 16. avgusta 1976 je minilo 80 let, kar je bila ustanovljena stranka slovenskega delavstva, Jugoslovanska socialdemokratska stranka. Ustanovitev v letu 1896 seveda ne pomeni začetka organiziranega delavskega gibanja na naših tleh. Dobro je znano,¹ da ta začetek pomeni ustanavljanje delavskih izobraževalnih društev ob koncu 60 let in da se nato vsa 70 in 80 let pri nas nadaljuje razredno organiziranje delavstva, da v našem socialističnem gibanju doživljamo podobne politične usmeritve in ločevanja kot v splošnem v vsej Avstriji. Najvidnejši prvi vrh in hkrati prelom je pojav radikalno-socialistične struje pri nas in »krvavški« (Železnikarjev) proces leta 1884. Večjo zaslugo kot s svojo domnevno udeležbo v revolucionarnih dogodkih leta 1871 v Franciji si je France Železnikar pridobil s svojim vztrajanjem in s svojo zvestobo slovenskemu delavskemu gibanju, kljub pritiskom in obsodbi. Ko se je po dolgih hudih letih ječe vrnil v Ljubljano, se je brez obotavljanja zopet pridružil delavskemu, zdaj že socialdemokratskemu gibanju in čez nekaj let sodeloval tudi pri ustanavljanju Jugoslovanske socialdemokratske stranke.

V letih najhujšega zatiranja so vztrajali tudi njegovi tovariši, ki so ohranili nepretrganost dela ljubljanskega delavskega društva takrat, ko so se po nekaterih mestih Avstrije onemoglo razhajala. Vztrajali so zato, kot je dejal leta 1886 predsednik delavskega društva Scharner, »da se ve, da pravi delavski stan še živi...«, da kljub hudi toči, ki bije že dolgo let po našem polji... drobno zrno... obrodi obilen sad, kateri bo (pomenil) življenje celemu delavskemu stanu.« — »Kaj pa je k temu treba, dragi moji,« je Scharner še spraševal svoje tovariše in odgovorjal: »K temu je treba ljubezni, zločnosti in neustrahljivosti... Oklepajmo se za-

stave, katera nam sijajno vihra tu kaj in v celi Evropi, še celo po celem svetu...«, oklenimo se je za naš blagor in za naše postave in ostanimo hrabri in zvesti brez vsacega izdajstva in potem bomo mogli reči: »Naprej, zastava slave!«²

Od novega leta 1889 naprej so delavske organizacije v naših deželah bile del avstrijske socialdemokratske stranke in z njo tudi II. internacionale. Slovenska socialna demokracija se je krepila v rudarskih in drugih stavkah v letih 1889, 1890 in 1892, z uspešnim organiziranjem prvomajskih manifestacij in z izdajanjem slovenskega socialističnega glasila »Delavski list« v letih 1890—1891, ki se nam žal ni ohranil. Utrdila se je italijansko-slovensko-nemška organizacija v Trstu.

III. kongres avstrijske socialdemokratske stranke na Dunaju 5.—9. junija 1892, kjer pa ni bilo delegatov ne iz Ljubljane ne iz Trsta, je sprejel organizacijski statut, ki vsebuje določilo: »Kjer to zahtevajo jezikovne razmere, določamo agitacijske okraje ne glede na deželne meje.« V čeških deželah so tedaj že obstojale dvojne organizacije in konec leta 1893 se je češka socialna demokracija že konstituirala kot popolnoma samostojna, z lastnim statutom. Storjen je bil prvi, odločilni korak k postopni delitvi splošne avstrijske socialne demokracije v narodnostne delavske stranke, v teku katere je bila potem ustanovljena tudi JSDS.³ Že v letih po 1892 je opazen razvoj k tej organizacijski osamosvojitvi.

V organizacijskem pogledu je posebno pomembno, da je okrog leta 1892 opuščena stara oblika delavskih društev in da se je organizacija preusmerila v tako imenovano »obča delavska, izobraževalna, pravovarstvena in podporna društva«. Že naslov pove o njihovi vsestranosti. To so bila nekakšna

splošna strokovna (sindikalna) društva, njihovo poglavitno funkcijo pa je slovenski letak takole razložil: »Ta društva vam jamčijo pravo v obrtnih in drugih prepirih ter dajejo podporo v slučaju, da ste na potovanju ali brez dela.« Bistveno je bilo, da to niso bila politična društva, njihova prednost je bila v tem, da so mogla delati v vsej deželi, ne le v kraju, kjer je bil sedež društva. Na Štajerskem je takšno že leta 1890 s podružnicama v Trbovljah in Celju. Na Kranjskem leta 1892 s podružnico najprej v Zagorju, pozneje pa tudi v Idriji in v Kočevju. Leta 1892 je nastalo takšno društvo tudi na Koroškem, ki je leta 1893 ustanovilo podružnico na Prevaljah. Tega leta je bilo ustanovljeno tudi društvo za Primorsko.

Sklep dunajskega socialdemokratskega kongresa leta 1892, da je treba poskrbeti za izdajanje slovenskega socialističnega glasila, je pomenil močno oporo za organizacijsko povezovanje slovenskih socialdemokratov. Že avgusta tega leta je Ludvik Zadnik v smislu sklepa predlagal, naj se sestane »deželna« konferenca slovenskih socialdemokratov s Kranjskega, Koroškega, Štajerskega in Primorskega. Določila naj bi središče, ki bi mu zaupali izdajanje slovenskega glasila.⁴ Ostalo je le pri zamisli. V letu 1893 so v zvezi s prvomajsko agitacijo izdali po daljšem času prvi slovenski letak »Slovenski delavci in delavke!« To je bil prevod nemškega letaka in je vseboval programska načela socialne demokracije, obtožbo kapitalističnega družbenega reda in izkoriščanja, zahteve za izboljšanje delavskega položaja, za razširitev političnih pravic, pouk o družbenih razredih in o razrednem boju. Letak je bil povod dr. Janezu Kreku, da je naznanil ustanavljanje katoliških delavskih društev. Posebni pomen letaka pa je v sklepnem odstavku, ki ni prevod, temveč samostojen poziv »delavcem slovenskih pokrajin«. Vabi slovenske delavce, naj pristopajo k pravovarstvenim društvom slovenskih dežel in opozarja na bližnji začetek slovenskega glasila.⁵ — V istem letu 1893 se je v Avstriji okrepila socialdemokratska kampanja za splošno in enako volilno pravico, kar je pospešilo tudi politično formiranje slovenske socialne demokracije. Ustanovljeno je bilo politično delavsko društvo »Bodočnost« v Ljubljani — postalo je jedro socialdemokratske stranke — in avgusta 1893 je izšla prva številka »Delavca«. Znano je, da ga je tiskala Narodna tiskarna v Ljubljani do septembra 1894, ko so slovenski liberalci »Delavcu« tiskarno odpovedali kot spravno darilo klerikalnim konservativcem za obnovo sloge. Tukaj je izšlo 15 števil, od

katerih pa je dozdej najdena le ena sama. »Delavec« se je zatekel v Zagreb in nato na Dunaj. Od prve, na Dunaju tiskane številke 10. julija 1895 naprej imamo šele na voljo slovenski socialistični tisk v nepretrgani vrsti. Ni treba obsežneje utemeljevati dejstva, da je bil pomen izhajanja slovenskega delavskega glasila veliko večji od zgolj praktično agitacijskega sredstva v slovenskem jeziku, da je to bil bistven pogoj za oblikovanje in utrditev slovenskega socialističnega gibanja. Potres v Ljubljani leta 1895 je organizacijsko delo nekoliko zavrl, vendar je Železnikar v začetku novembra na kongresu hrvatskih socialdemokratov v Zagrebu z zadoščanjem ugotovil, da je stranka na Kranjskem organizacijsko zajela blizu 3000 delavcev in to kljub težkim razmeram, kajti, je dejal, »na Slovenskem... pred klerikalci nismo varni niti življenja.«⁷

Tako je sredi 90 let socialna demokracija na slovenskih tleh organizacijsko že postavljena. Okrepljen je v njej tudi subjektivni faktor, ki je pripomogel k osamosvojitvi. Omeniti je treba vsaj Etbina Kristana, ki je odtlej pa do prve svetovne vojne vodilna osebnost slovenskega socialdemokratskega gibanja.

Že v začetku leta 1895 je Rok Drogenik sprožil misel, da bi sklicali shod zaupnikov iz vseh slovenskih pokrajin, ki bi določil vzajemno taktiko in položil temelj slovenski socialdemokratski delavski stranki.⁸ Jeseni 1895, pred že omenjenim kongresom hrvatske socialdemokratske stranke v Zagrebu, je Drogenik svoj predlog ponovil: »Kar želimo ob tej priliki slovenskim sodrugom na srce položiti, je to: postati *samostojni*, kakor naši bratje Hrvati! Brez tuje pomoči postavili so se slednji na lastne noge in to bodi tudi nam vzgled!«⁹ Že ob tej pobudi vidimo širšo jugoslovansko povezavo zamisli o slovenski socialdemokratski stranki. Zagrebški kongres je nameraval sestaviti nov program, ki bi upošteval posebne okoliščine, v katerih je živel hrvatsko, srbsko pa tudi slovensko ljudstvo. Poglavitni nagib, ki je vodil slovenske in hrvatske delavske organizacije, je bila želja po samostojnem reševanju vprašanj socialističnega razvoja med južnimi Slovani habsburške monarhije. Ni torej prav misliti, da je do ustanovitve Jugoslovanske socialdemokratske stranke prišlo po nekem avtomatizmu, zgolj kot posledica narodnostne cepitve dotedanje skupne stranke, ki so jo začeli češki in poljski socialdemokrati.

V tistem času so v socialdemokratskem gibanju na Slovenskem stali v ospredju trije problemi. Predvsem je bilo treba odločiti o

razmerju med politično in strokovno (sindikalno) organiziranostjo. Na Kranjskem se je strokovna organizacija že uspešno razvila. Problem je nastal, ko se je ustanovilo politično društvo »Bodočnost«. Tedaj so »nekateri sodruzi začeli popolnoma prezirati strokovno organizacijo ter so celo trdili, da je strokovna organizacija za nas Slovence brez vsakega pomena.«¹⁰ — Drugo vprašanje je bilo odnos stranke do socialnega radikalizma neorganiziranega delavstva, ki se je izražal v številnih stavkah. »Ako bi mi imeli večji vpliv na delavce,« je tedaj pisal »Delavec«, »bi marsikateri štrajk izostal. Večino štrajkov ni treba iskati v onih tvornicah in delavnicah, v katerih delajo zavedni delavci, temveč v onih, v katerih socialdemokratov še ne poznajo.«¹¹ — In končno, vprašanje odnosa do kmečkega ljudstva. Maloštevlnost delavstva je vsiljevala misel, da mora socialna demokracija, če hoče na Slovenskem napredovati, računati s kmečkim ljudstvom, ozirati se na male posestnike in kmečke delavce.¹²

9. maja 1896 je »Delavec« pod naslovom »Prvi shod slovenske socialne demokratične stranke« naznanil, da je ljubljanska organizacija sklenila, da se skliče za 28. in 29. junij v Ljubljani shod za ustanovitev slovenske socialdemokratske stranke. Poočlašenci naj se volijo »v vsaki vasi, trgu ali mestu, kjer je večje število pristašev naše stranke«, tako »da bodo zastopani vsi slovenski okraji. Prvi shod slovenske socialdemokratske stranke mora biti sijajen in veličasten, ako hočemo imponovati našim nasprotnikom. Sovražniki našega zatiranega naroda morajo spoznati, da smo pripravljeni vsikdar braniti krepko naše pravice in da se ne bojimo njihovega pretenja.« Treba je, »da razkrijemo črna dela klerikalnih in narodnih sleparjev, ki pijejo našemu narodu kri in mozek in kojih človekoljubnost plačani pisci hvalijo v njihovih časopisih. Predvsem je treba, da stopimo z določenim programom in krepko organizacijo v volilni boj, ako hočemo pobiti izdajalce naroda.« — Ob tem naznanilu je bilo objavljeno besedilo hainfeldskega programa tj. programa, ki so ga še skupno sprejeli socialdemokrati cele Avstrije, s pripombo, da bo napovedani shod odločil »je-li treba prikrojiti program primeroma (slovenskim) krajevnim okoliščinam ali ne.«

Ustanovni shod slovenske socialdemokratske stranke bi bil torej po prvotnem načrtu skoraj dva meseca prej, kot pa je potem dejansko potekal. Iz naznanila je razbrati, da je neposredni povod bilo pripravljanje na volitve. Te so bile za delavsko stranko posebno pomembne, saj so tisto leto v Avstriji uve-

dli splošno volilno pravico in je socialdemokracija tako prvič mogla zares nastopiti na volitvah v parlament. Drugi povod je bil dogodek, ki ga naznanilo ni omajalo. Na pravkar minulem V. kongresu avstrijske socialdemokratske stranke, ki je bil v Pragi, so namreč slovenske delegate užalili s tem, da v strankino vodstvo niso predvideli nobenega Slovenca. Slovenski delegat Zavertnik je tedaj rekel nemškim delegatom: »Sodruzi prispevajo, da bomo prišli na isto stališče, na katerem so danes Čehi. Zdaj bomo (tudi mi) v Ljubljani izvolili (svoj) izvršilni odbor in imeli stik (z nemškoavstrijsko stranko) edinele prek tega.«¹³ Ta zamera pa je bila vendarle samo zunanje opravičilo, ne pa pravi vzrok za odločitev o ustanovitvi samostojne stranke.

Napovedani ustanovni shod so morali preložiti, ker je medtem bila sklicana konferenca rudarskega sindikata ravno za 28. in 29. junij v Leoben. Določili so nov datum, da bo »mogoče tudi rudarjem, ki imajo krepko organizacijo, udeležiti se strankarskega shoda.« — Zelo dejavno vlogo v pripravah za ustanovni zbor so imeli tudi delavci jugoslovanskih narodov, ki so bili zaposleni na Dunaju in so se sestajali na posebnih jugoslovanskih sestankih. Prav odtod se je širila misel, naj bi se južnoslovenska socialna demokracija enotno organizirala. Tako je potem ustanovni zbor v Ljubljani imel širši kot zgolj slovenski značaj. Sestal se je 15. in 16. avgusta 1896 »pri Virantu«. Zastopani so bili slovenski delavci iz Kranjske in južne Štajerske, južnoslovanski delavci z Dunaja, socialdemokrate Hrvatske pa sta zastopala Ivan Ancel in Miroslav Radojčić. Zastopniki za Trst in slovensko Primorje so vabilo prepoznali in so lahko le sporočili svojo solidarnost.¹⁴

Ime »jugoslovanska« je za stranko predlagal Etbin Kristan, ki je tudi povedal, da misel o takšni oznaki izvira iz vrst južnoslovenskega delavstva na Dunaju. Namen je bil ustanoviti enotno stranko za vse južnoslovenske dežele monarhije, ne oziraje se na dualistično državno ureditev. Ivan Ancel je izrazil soglasnost socialdemokratov Hrvatske. Predložil je resolucijo, ki je izrazila misel o potrebnosti »skupne borbe vseh jugoslovanskih siromakov«. To je bila jedrnata formulacija nove vsebine, ki jo je s tem dobivala jugoslovanska misel. Anclova resolucija je tudi nastopila proti sporu med srbskimi in hrvatskimi meščani na Hrvatskem z besedami: »Proti prepiru meščanskih slojev v jugoslovanskih deželah postavlja jugoslovanski proletariat ljubezen in bratstvo vseh jugoslovan-

skih narodov...« Na Anclov predlog je bil sprejet tudi sklep kongresa Internacionale v Londonu tega leta o podpori in priznanju »pravice lastnega odločanja vseh narodov«. Ancel se je namreč pravkar vrnil iz Londona.

Ideja o enotni jugoslovanski stranki, ki preveva ustanovni shod v Ljubljani, je bila izraz demokratične usmeritve k solidarnosti delavstva jugoslovanskih narodov in je načeloma obsegala tudi Srbe zunaj monarhije in Bolgare. Ni še prevladal za stranko pozneje tako značilni etnični unitarizem. Kot referent za organizacijo je Josip Zavertnik predlagal, naj se celotno južnoslovansko področje monarhije razdeli v okrajne organizacije na lastni podlagi, kar je potrebno, »ker se more samo v materinskem jeziku uspešno agitovati. A ker bi bila vsaka posamezna narodnost za sebe preslaba, naj se vsi Jugoslovani zedinijo v jedno stranko.« Na predlog Ancla je bilo sklenjeno, naj se načelno ustanovi *jugoslovanska* stranka, o njeni podrobni organizaciji pa naj bi sklepal prihodnji shod, ki naj bi bil še pred koncem leta v Zagrebu. Sestavljen je bil odbor iz treh Slovencev in treh Hrvatov, ki naj bi pripravil shod v Zagrebu in ta naj bi povabil tudi Srbe in Bolgare.

Kot vemo, se ta zamisel ni uresničila v celoti. Slovenski delegati so se sicer udeležili zбора hrvatske socialdemokratske stranke konec istega leta v Zagrebu,¹⁵ a tu vprašanje skupne organizacije ni bilo postavljeno na dnevni red. Khuenov režim je kmalu zatem prizadejal socialdemokratski organizaciji hude udarce, JSDS je ostala organizacijsko omejena na slovenske dežele, pozneje je obsegla še Istro in Dalmacijo. Bila je dejansko prva in do leta 1909 edina vseslovenska stranka in je s tem dejansko izražala svoje načelno nasprotovanje sistemu kronovin, ki so delile slovenski narod.

Na ustanovnem zboru zbrani delegati so pokazali, da se zavedajo lastne odgovornosti za prihodnost socializma pri jugoslovanskih narodih. V tem pogledu je značilno dejstvo, da je zbor zavrnil predlog, naj bi sprejeli hainfeldski program brez sprememb in brez debate. Obveljal je argument Etbina Kristana, da »smo se zbrali ne za kopiranje, temveč za posvetovanje!« Zbor je sicer dejansko samo nekoliko popravil stilizacijo prevoda hainfeldskega programa, a pri tem se je razvila debata o pomenu parlamentarizma za delavsko stranko, ki je pokazala, da delegati mislijo na probleme organizacije bodoče proletarske države in ne zgolj na pomen parlamentarizma kot bojnega sredstva stranke v

obstojećem meščanskem sistemu. Očitno je, da Etbin Kristan tedaj še ni bil tistega nazora o neposrednem odmrtnju države, ki je bil dve leti pozneje odločil za njegovo misel o ločenosti naroda od ozemlja in o narodni avtonomiji na osebni načeli. Prav značilno je, da so nemško-avstrijski socialdemokrati ljubljanskemu ustanovnemu zboru nemudoma neupravičeno očitali, da je proglasil jugoslovansko državno pravo, tj. da je jugoslovansko vprašanje postavil politično na temelju samoodločbe. Vidimo tako, da ustanovni zbor JSDS ni izražal tistega za celotno avstrijsko socialno demokracijo pozneje tako značilnega pojmovanja narodnega vprašanja kot zgolj kulturnega.

Ustanovni zbor je razpravljal tudi o kmečkem vprašanju. To vprašanje je referent Rok Drofenik načeljal s stališča, ki je bilo bistveno za revolucijo. Izrekel je že večkrat navedene besede: »Le kadar bodo kmečki bataljoni v naših vrstah, bomo zmagali.« S tega vidika je zavrnil trditev, da se more in sme delavska stranka zanimati za kmeta šele tedaj, ko se ta proletarizira. Delavska stranka ne sme kmetu govoriti: »Kadar ne boš nič imel, pa pridi k nam.« Zbor je potrdil pomembnost agrarnega vprašanja za socializem, a kakšen naj bo program v tem vprašanju za kmečko prebivalstvo, o tem ni bilo enotnosti in so sklepanje odložili — kot se je izkazalo, dodobra — čeprav hrvaški delegat Ancel opozarjal, da »je za nas na jugu to vprašanje najvažnejše.« — Socialna demokracija na Slovenskem je v tem vprašanju ostala ravno tako brez pravega odgovora kot v splošnem tedaj vse delavske stranke.

Če se vprašamo, ali je JSDS ob svojem začetku kazala revolucionarne ali reformistične težnje, moramo seveda najprej pomisliti na to, da je bila edina delavska stranka in potemtakem edina predstavnica socialistične smeri pri nas in da so v njej več čas živele četudi ne posebno ločene vse možnosti socialističnega razvoja. Lahko pa rečemo še več. Stališča, izražena na ustanovnem zboru so omogočala revolucionarne opredelitve, tako da pri poznejših prizadevanjih za radikalnejšo in ustrežnejšo politiko delavske stranke ni šlo toliko za čisto nove ideje, temveč večidel za obnovo vsebine že spočetka izraženih stališč.¹⁶

Ustanovitev JSDS zgodovinarsko še ni dovolj obdelana in ocenjena. Za splošni razvoj naprednih gibanj na Slovenskem pa je njen pomen dobro označil E. Kardelj (Sperans), ko je zapisal, da je delavstvo na Slovenskem z JSDS postal resen politični činitelj, da je ta stranka bila organizator samostojne delavske

politike nasproti ostalim (meščanskim) strankam. S tem, da je delavsko gibanje nastopilo kot samostojen faktor tudi v boju za osamosvojitve slovenskega naroda — pa naj so bili konkretni pogledi JSDS pravilni ali nepravilni, je moglo vse, ki so bili nezadovoljni s politiko obeh meščanskih strank neposredno in posredno pritegniti na nova pota reševanja narodnega vprašanja, kar pa je bil predpogoj boja za socializem.¹⁷

OPOMBE

1. Dušan Kermavner, Slovenska politika v letih 1879 do 1895 (Opombe k V. knjigi Ivana Prijateljca), Ljubljana 1966, 559—802. — 2. Dušan Kermavner, Začetki slovenske socialne demokracije (1884—1894), Ljubljana 1963, 43. — 3. Hans Mommsen, Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im Habsburgischen Vielvöl-

kerstaat, I, Dunaj 1963. — Dušan Kermavner, Narodnostna delitev avstrijske socialne demokracije v luči zgodovinskih pogojev in boljševiske kritike, Naša sodobnost, 1956. — 4. Arbeiterwille, 1. september 1892, št. 17; po: D. Kermavner, Začetki, 389. — 5. D. Kermavner, Začetki, 399 do 400. — 6. D. Kermavner, Začetki, 412—434. — 7. Istorijiski arhiv KPJ, Tom IV, Beograd 1950, 51. — 8. Delavec, 1. november 1895, št. 24. — 9. Delavec, ista številka. — 10. Delavec, 20. januar 1896, št. 3. — 11. Delavec, 10. februar 1896, št. 5. — 12. Delavec, 20. april 1896, št. 12. — 13. Zgodovinski arhiv KPJ, Tom V, Beograd 1951, 24—41. — 15. J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914. Zagreb 1968, 203. — 16. Janko Pleterski, Elementi nacionalne in socialne revolucionarnosti v letih 1896—1918. Zbornik: Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem, Ljubljana 1973, 41. — 17. Edvard Kardelj (Sperans), Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, III. izdaja, Ljubljana 1970, 378.

DELAVSKO VPRAŠANJE V LJUBLJANSKEM OBČINSKEM SVETU 1912—1914

MARJAN DRNOVŠEK

Na ljubljanskih občinskih volitvah aprila leta 1911 je bil izvoljen za občinskega svetnika Etbin Kristan, politik in pisatelj, eden vodilnih socialnodemokratskih voditeljev pri Slovencih tedanje dobe. To je bil prvi primer izvolitve predstavnika Jugoslovanske socialnodemokratske stranke v najvišje telo mesta Ljubljane v avstrijski dobi. Kljub politični osamljenosti med 23 zastopniki Narodno-napredna stranke (liberalne), ter 14 Slovenske ljudske stranke (klerikalne) in 7 predstavniki ljubljanskih Nemcev je aktivno sodeloval v občinskih debatah pri vseh vprašanjih glede delavstva in gledališke problematike, ki so se obravnavala v občinskem svetu do izbruha prve svetovne vojne.

Mestna občina je zaposlovala za opravljanje tekočih mestnih del — snaženje cest, ulic in pločnikov, škropljenje cest, pobiranje smeti, čiščenje javnih stranišč in drugo — tudi 90 do 100 delavcev na dan.¹ Podrejeni so bili mestnemu stavbnemu uradu. To je bil najnižji sloj delavstva, na katerega so gledali omalovažujoče, o čemer nam govori tudi poročilo mestnega stavbnega urada o razmerah med tem delavstvom, ko pravi: »Sčasoma bo

nastala le nujna potreba sedanji delavski material vsaj do 2/3 nadomestiti z boljšimi in čilejšimi, močnimi, katere bode vsekakor bolje plačati...²

V občinskem svetu se je pričela debata o življenju mestnih delavcev na pobudo Etbina Kristana leta 1912, ko je zahteval podatke o njihovem natančnem številu, delovnem času, zavarovanju v primeru bolezni in nezgod ter o višini mezde in možnosti njenega povečanja.³ Vprašanje je bilo postavljeno v zvezi z deputacijo mestnih delavcev, ki je zahtevala zvišanje mezd od ljubljanske občine kot njihovega delodajalca. Župan Ivan Tavčar je obljubil odgovor na prihodnji seji, vendar ga Kristan ni dobil.

Kristanovo akcijo je še isto leto nadaljeval klerikalni občinski svetnik Tomaž Novak, ki je dal občinskemu svetu predlog za uvedbo delovnega reda in zavarovanja za mestne delavce.⁴ Predlog je preučil finančni odsek in podal poročilo občinskemu svetu. Iz njega dobimo delno odgovore na Kristanova vprašanja o položaju mestnih delavcev.

V primeru bolezni so dobivali mestni delavci bolniščinno, kot jo je določal zakon o bolniškem zavarovanju delavcev iz leta 1888, tj. 60 % od mezde v maksimalnem iznosu v